

کند. فرد در شرایط عادی و معمول می‌تواند چهره‌ای از خود را به نمایش بگذارد که با واقعیات وجودی آن فرد همخوانی لازم ندارد. یعنی در نوع کنش یا مخالف در میدان عمل است که مدعای مطرح شده هر فرد درخصوص نحوه رفتار با مخالف امکان بروز و ظهور واقعی دارد. بر همین اساس می‌توان گفت نحوه برخورد امام(ره) با مخالفان در چنین شرایطی، امکان درک صحیحی از واقعیت وجودی ایشان را فراهم می‌کند.

به‌طور مثال در موضوع اعتقاد به مردم‌سالاری، در ماجرای ریاست‌جمهوری بنی صدر، به‌رغم آنکه امام(ره) بعدها صریحا اظهار می‌کند که من به بنی‌صدر رای ندادم، مشاهده می‌شود هم رای مردم را تنفیذ کرده‌اند و هم

دولت امام (ره) با مخالفان

و نهضت آزادی

لال خبرگان می‌گوید: «... قضیه طرح آنکه دولت موقت مطرح شد، بعد هم معلوم شد وقت آمدند آقایان پیش ما، همین آقایان مجلس را منحلش کنیم. من گفتم، شما ن کار را بکنید؟ شما چه سستی دارید که بید سراغ کارتان. وقتی دیدند محکم است

عدد دولت موقت و نهضت آزادی با تفکرات گیرد و بارها ابتدا به صورت صمیمانه و بعد ای مردم فراخواندند: «دولتی که می‌گوید تاثیر واقع بشود و هر طوری سابق بوده، در مان فرم باشد. پس شما چه کاره‌اید؟... ما نمی‌باید اصلاح بشود و شماها هم می‌دانم ضعی‌شان راه معرفی کرده‌اند به من. اینها انفسند.»

م(ره) و مهندس بازرگان یکی از چالش‌های که یکی از جدی‌ترین آنها نحوه مواجهه با سبب می‌شود دولت موقت با نخست‌وزیری ط دانشجویان پیرو خط امام، که معروف به

ید: «اسم خودشان را می‌گذرانند خط امام، =بازرگان و دولت موقت] با آمریکا، راه کج مأمور همان شوروی و آمریکا هستند که

هدای ۷ تیر می، می‌گوید: «دیدید آن روزی که مند، این شرایط بن به دست و پا افتادند. یکی یین کردند که ما الان اسیر آمریکا هستیم... خند، منتها اعوجاج فکری دارند.» [می‌گویم مگر گذشت آن وقت. امروز آنی که برای شما ملت‌اند، این ملت پابره‌نه است. آن ملت همه برای خودشان می‌کشند، شماها را

عدد میان امام خمینی (ره) و بازرگان در در

ت کردنشان

یاد رفته و کوشیدند با تفاهم و حتی دادن آرامی‌ها و آشوب‌ها را بگیرند. اما به محض ... طالقانی و بلندپایه‌ترین مقامات کشور ی و یادگان‌های سندج و پاوه و شهرهای رفتن درگیری‌ها در پاوه و انتشار اخباری روهای مهاجم، امام خمینی (ره) با صدور د و به صورت مستقیم و شخصاً در مسائل ان ریاست کل قوا به رئیس ستاد ارتش دون فوت وقت با تمام تجهیزات به سوی رمی‌دهد وسایل حرکت پاسداران را خرابی شیانه را قوای انتظامی می‌داند و هشدار ی کنند با آنان عمل انقلابی می‌کند. پس ی و سپاه و داوطلبان غیرنظامی به پاوه زادی شهر پاوه از دست مهاجمان مخایره

آذری قمی که پیش‌تر و در هنگام معرفی میرحسین موسسوی به نخست‌وزیری - که با تأیید شفاهی امام(ره) توام بود-نطقی اعتراضی در مجلس کرده‌است (نطقی که علی‌اکبر هاشمی‌رفسنجانی در خاطراتش آن را اظهارات بد و نوعی اهانت به امام(ره) تلقی می‌کند) امام آیت‌ا... احمد آذری قمی‌را به‌عنوان یکی از ۲۰ نفر عضو شورای

بازنگری قانون اساسی در سال ۶۸ معرفی می‌کند. در مواجهه به مهدی بازرگان و آیت‌ا... منتظری، امام نه‌تنها با این افراد کار می‌کرد بلکه در مقابل مخالفت‌هایی که با نظر امام(ره) حتی از سوی جریان انقلاب و خط امام بود (همچون مخالفت‌هایی که شورای انقلاب با بازرگان داشت) می‌ایستاد.

امام در عین حال، نهادهای انقلابی نظیر کمیته‌های انقلاب اسلامی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و محاکم انقلاب و شرع را هشدار می‌داد که در برخورد با مخالفان نظام جمهوری اسلامی، از جاده صواب منحرف نشوند. برخورد ایشان، با گروهک‌ها نیز متناسب با رفتار آنها بوده و در حقیقت نوع برخورد امام خمینی (ره) را چگونگی فعالیت گروهک‌ها تعیین می‌کرد.

امام خمینی (ره) تا زمانی که گروهک‌ها دست به فعالیت تخریبی زنده و کار خرابکارانه انجام ندادند، هیچ گروهی را مورد مجازات قرار نداد و اگر حکم به مقابله یا تضعیف و مقابله با آنها داده، بعد از مخالفت علنی و مسلحانه گروهک‌ها بوده‌است. رفتار با مخالفان در اندیشه و سیره سیاسی امام خمینی(ره)، برخاسته از قرآن و حدیث و سیره پیامبر(ص) و ائمه معصومین بوده‌است. چنانکه آیت‌ا... خامنه‌ای در تبیین سیره سیاسی امیرمؤمنان حضرت علی(ع) و تبلور آن در مشی عملی امام‌راحل و برخورد با معارضان حکومت اسلامی تشریح فرموده و آن را مـلاک برخورد نظام با برهم‌زنندگان نظم عمومی و اخلاکران امنیت ملی معرفی کردند. ایشان با تاکید بر اینکه باید از سیره و رفتار امیرالمومنین(ع) سرمشق گرفت، شاخصه‌های سیاست‌ورزی حضرت امیر(ع) را مورد اشاره قرار داده و بر «ایستادگی جدی آن حضرت در برابر انحراف و ظواهر دینی» و «عدم‌رفتار یکسکان با آنها» تصریح کرده‌اند. منشی امام خمینی(ره) در برابر جریانات و حوادث فتنه‌گون، برجسته‌کردن مساله برائت از ضدانقلاب داخلی و خارج، تعامل با عموم مردم و خصوصا مخالفان بوده‌است. مدارای با مردم ازجمله اخلاقی نبوی است که در تمام طول حیات ایشان، فستی بارز بود. امام خمینی(ره) نیز بر آن بود که در نظر و عمل دنباله‌روی آن بزرگان باشد و در برخورد با مخالفان سیاسی خود و نظام تازه‌تاسیس اسلامی، آن‌گونه بیندیشند و عمل کنند که آن پیشوایان کردند. روش و منشش امام خمینی(ره) در برخورد با مخالفان سیاسی که زشت‌ترین و ناجوانمردانه‌ترین اهانت‌ها را علیه نظام جمهوری اسلامی و ولایت‌فقیه‌و ولی‌فقیه‌زمان مطرح می‌کردند؛ جز این نبود. در واقع مهم‌ترین معیار برخورد ایشان با آنها، مبانی و اصول اسلامی و الگوبرگیری از پیامبر(ص) و امامان معصوم بوده که موجب طرد یا

جذب ایشان شده‌است. آنچه‌از سوی بخش عمده‌ای از منتقران اسلامی‌براساس بررسی آموزه‌های دینی و سیره حکومتی بزرگان اسلام در برخورد با مخالفان به دست می‌آید این حقیقت است که در نظام اسلامی برای تک‌تک افراد جامعه (صرف‌نظر از گرایش سیاسی، نژادو...) جایگاه ارزشی و حقوقی خاص در نظر گرفته شده‌است؛ مهیا کردن زمینه‌های هدایت و فرصت‌های بازگشت. مضافا حفظ آبروی افراد نیز از جایگاهی بالا برخوردار است. یکی دیگر از این اصول، سعه‌صدر و مدارا و تسامح به مخالفان است.

قرآن کریم به‌صـور متعدد، نه‌تنها پیروان خود را به مدارا و تسامح نسبت به مخالفان می‌خواند، بلکه‌گاه نیکوکاری در حق مشرکان را نیز توصیه می‌کند. چنانکه می‌فرماید: ﴿لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ أِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾^(۳)

«خدا شما را از نیکی کردن و عدالت ورزیدن با آنان که با شما در دین، ننجیده‌اند و از سرزمین‌تان بیرون نرانده‌اند، باز نمی‌دارد. خدا کسانی را که به عدالت رفتار می‌کنند دوست دارد.»

الگوی امام خمینی(ره) از آن حیث که بین دو بعد آرمانی و واقع‌بینانه مساله «مواجهه با مخالفان» پیوند می‌زند، الگویی معتدل و درخور توجه می‌کند. ایشان از یک‌سو معتقد به اصل وحدت همه‌جانبه و نفی اختلاف بین گروه‌ها و احزاب بودند و از طرف دیگر مقتضای طبیعی سیاست‌رامدنظر داشتند که‌علی‌القاعده‌به‌بروزدیدگاه‌های رقیب می‌انجامد؛ به‌این ترتیب می‌توان گفت قائل به اصل «وحدت در مبانی» و «قیات‌سالم در فروع بودند». براساس آموزه‌های دین و سیره بزرگواران اسلام، اصل، مدارا و تسامح با مخالفان و دشمنان بوده‌است تاجایی که به وحدت و امنیت جامعه اسلامی خدشه‌ای وارد نشود. امام پایبندی به قانون را مانع ایجاد اختلافات دانسته و برآنندمخالفان تا زمانی از حق مخالفت بهره‌مند هستند که در مقابل قانون - خصوصا قوانین اسلامی - نایستند. در همین خصوص امام(ره) بیان می‌کند: «کسانی که با قانون مخالفت می‌کنند، اینها با اسلام مخالفت می‌کنند. کسانی که با مصوبات مجلس بعد از اینکه شورای نگهبان نظر خودش را داد، با مخالفت می‌کنند، اینها دانسته‌یا ندانسته با اسلام مخالفت می‌کنند.»^(۴)

در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) برخورد با مخالفانی که از حدود قانون عبور کرده و در عین بهره‌مندی از آزادی‌هایی که در نظام جمهوری اسلامی در اختیار دارند، بخواهند زمینه آشوب و تشنج فراهم کنند، متفاوت است. امام حتی برای خود - به‌عنوان رهبر جامعه- در این خصوص استثنا قائل نمی‌شود و بیان می‌کند: «اگر کسانی در اطراف کشور سخنرانی کنند و سخنرانی آنها اسباب تشنج بشود، آن شخص، هرکس می‌خواهد باشد، هر مقامی می‌خواهد باشد، من او را به جای خودش می‌نشانم، قبل از اینکه شورش پیدا بشود من او را به جای خودش می‌نشانم. امروز اعلام می‌کنم به

سازمان مجاهدین خلق

سازمان مجاهدین خلق یکی از گروه‌های سیاسی- نظامی است که در اواسط دهه چهل شمسی با هدف مبارزه مسلحانه علیه رژیم پهلوی به وجود آمد. بنیانگذاران سازمان، در ابتدا ۶ سال به سازماندهی، جذب نیرو و کسب آمورش‌های نظامی پرداختند اما در شهریور ۱۳۵۰، در یک یورش ساواک، نزدیک به ۹۰ درصد از افراد سازمان بدون اینکه حتی یک تیر شلیک کنند، دستگیر شدند و جز چند نفر که اعدام شدند، بقیه ازجمله مسعود رجوی تا زمان پیروزی انقلاب، در زندان به سر بردند. این سازمان از درون نهضت آزادی منسعب شد وریکدر التقاط مارکسیستی و اسلامی داشت و از این‌رو از نسوی حکومت پهلوی به مارکسیست‌های اسلامی معروف شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ سازمان خود را قطب و محور انقلاب می‌دانست و اعتقاد داشت که نیروهای انقلابی حاکم، قادر به تحقق جامعه بی‌طبقه توحیدی و رهبری مبارزه ضدامپریالیستی نیستند و بنابراین مردم تنها باید از سازمان مجاهدین خلق پیروی کنند. بر این اساس، با وقوع هر یک از حوادث و بحران‌های بی‌درونی انقلاب، سازمان مجاهدین خلق به‌رغم اعلام وفاداری لفظی به رهبر انقلاب، با تاکید مستمر و گسترده بر صلاحیت و پیشگامی انحصاری خود و زیر سوال بردن جریان‌های دیگر، واکتش‌های متفاوتی با جریان اصیل انقلاب از خود بروز داد و برای به دست گرفتن قدرت در کشور، به نفوذ در افشار مختلف مردم و جذب نیرو در نهادهای انقلابی پرداخت.

این سازمان هنگام برگزاری همه‌پرسی نظام جمهوری اسلامی ایران در فوردرین ۱۳۵۸، به‌طور ضمنی با پرسش «جمهوری اسلامی، آری یا نه»، مخالفت می‌کرد، پس از آن نیز در انتخابات خبرگان قانون اساسی، شرکت نکرد. بعدها در انتخابات اولین دوره ریاست‌جمهوری مسعود رجوی خود را کاندیدای ریاست‌جمهوری کرد اما امام خمینی(ره)، با یک موضع‌گیری قاطع اعلام کرد کسانی که به قانون اساسی رای مثبت نداده‌اند، حق ندارند رئیس‌جمهور شوند. پس از آن سازمان به دلیل حذف کاندیدای خود، انتخابات ریاست‌جمهوری را تحریم کرد.

مجاهدین که از اختلافات اصولی بنی‌صدر با حزب جمهوری اسلامی در مجلس خبرگان و جبهه‌گیری وی در مقابل خط امام (پس از تصدی پست ریاست‌جمهوری) مطلع شده بودند، علی‌رغم مخالفت‌های قبلی شان با بنی‌صدر، کوشیدند به‌منظور ایجاد انشعاب میان مردم، تبلیغات خود را علیه خط امام بنا بنی‌صدر هماهنگ کنند و خود را روزبه‌روز به او نزدیک‌تر کردند.

سازمان در ۳۰ خرداد سال ۱۳۶۰ با اعلام قیام مسلحانه ضد جمهوری اسلامی، وارد فاز برخورد نظامی با نظام اسلامی ایران شد.

با این حال امام در واکنش به اعلام قیام مسلحانه این جریان، در گام اول روش نصیحت‌را برمی‌گزیند و در ۱/۴/۱۳۶۰ در جمع افشار مختلف مردم خطاب به اعضای این سازمان که عملا علیه نظام اقداماتی را صورت داده‌اند، بیان می‌دارد: «من باید به این جوان‌های گول خورده که از چند نفر گرگ گول خورده‌اند، نصیحت کنم و به پسر و مادر این عزیزان نصیحت کنم که شما فرزندان خودتان را و جوان‌های خودتان را از دست این گرگ‌هایی که به صورت آدمیزاد درآمده‌اند و شما را منحرف می‌خواهند بکنند، [بگیرید]... اعلام قیام مسلحانه در مقابل ملتی است که قریب ۲۰ سال و اخیرا دوسه سال، خون‌خودش را داده‌است و دست آمریکا و بلوک او را شوروی و بلوک او را از این کشور کوتاه کرده‌است. شما در مقابل این ملت می‌خواستید قیام بکنید! بیدار بشوید! جوان‌های خودتان را نصیحت کنید... ما خیر شما را می‌خواهیم. جمهوری اسلامی خیر دنیا و آخرت شما را می‌خواهد.» اعضای رده بالای سازمان منافقین ابتدا به کشورهای اروپایی و سرانجام در سال ۱۳۶۴ در اوج جنگ احتمالی صدام ضد ایران، وارد عراق شدند و به حمایت از رژیم بعث عراق پرداختند.

پیرونده ۱۳

اینهایی که در اطراف می‌روند و صحبت می‌کنند- و از قراری که به من اطلاع دادند، این گروهک‌های فاسد هم فرصت را به دست آوردند و می‌خواهند راهپیمایی کنند- قوای نظامی و انتظامی و پاسدارها باید به‌طور جد از سخنرانی‌هایی که این‌طور هستند، جلوگیری کنند و سخنران‌هایی که این‌طور هستند، دستگیر کنند. اگر من هم سخنرانی کردم که مخالف با دستور اسلام بود و برای ایجاد تشنج و برای گرفتار کردن ملت مسلمان ما، که خون‌ها داده‌است در راه اسلام، اگر من هم این کار را بکنم، موظف شرعی هستند این ارگان‌های انتظامی و نظامی که من را بگیرند و به دادگاه بسپرنند، این استثنا ندارد.»^(۵)

به نظر می‌رسد تفکر امام در برخورد با آشوب‌گران از آنجایی سرچشمه می‌گیرد که ایشان حفظ نظام جمهوری اسلامی را از اهم واجبات عقلی و شرعی دانسته‌اند و حتی بالاتر از آن اهمیت حفظ جمهوری اسلامی را از حفظ امام عصر(عج) نیز بیشتر می‌دانند^(۶) و در کنار مدارا و نصیحت مخالفان، در زمانی که احساس خطر برای جمهوری اسلامی و اسلام یکنند، برخورد سخت با مخالفان را مدنظر دارد و در همین خصوص بیان می‌دارد: «من تا آنجایی که بتوانم تا آنجایی که اخلاق اسلامی اقتضای کند که همه اینها را به آرامش دعوت کنم، همه گروه‌ها و گروهک‌ها را به آرامش دعوت کنم، همه افراد را به آرامش دعوت کنم، عمل خواهیم کرد، نصیحت خواهیم کرد، نصیحت برادرانه خواهیم کرد، نصیحت خاضعانه خواهیم کرد، لکن این را باید همه بدانند که آن روزی که من احساس خطر برای جمهوری اسلامی بکنم، آن روزی که من احساس خطر برای اسلام بکنم، آن روز این‌طور نیست که باز من بنشینم نصیحت کنم؛ دست همه را قطع خواهیم کرد.»^(۷) سیره و اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)، که مبتنی بر اسلام و سیره معصومین(ع) است، نیز تمامی حقوق شهروندی را برای مخالفان نظام به رسمیت شناخته و حدود آن را به عدم اختلال به مبانی نظام، حفظ امنیت، منافع و وحدت ملی و مصالح نظام اسلامی مشخص کرده‌است. امام(ره) در زمان خود سیره پیامبر را مدنظر قرار داده و با آن که می‌دانستند بسیاری از افرادی که پیرامون شان هستند اعتقادی به اسلام و ولایت فقیه ندارند، همه را می‌پذیرفتند و بر آن بودند که دشمنان و مخالفان تا زمانی که دست به اسلحه نبرده‌اند، با آنها نمی‌جنگیم و زمانی که دست به اسلحه بردند با آنها می‌جنگیم.

پانوشت‌ها:

۱- boundary situation.

۲- سوره ممتحنه، آیه ۸.

۳- صحیفه امام خمینی، ج ۱۴، ص ۴۱۴.

۴- صحیفه امام خمینی، ج ۱۴، ص ۴۱۷.

۵- ر ک صحیفه امام خمینی، ج ۱۹، ص ۱۵۳.

۶- ر ک صحیفه امام خمینی، ج ۱۵، ص ۳۶۵.

۷- صحیفه امام خمینی، ج ۱۴، ص ۴۱۶.

انجمن حجتیه

انجمن حجتیه پس از ملی شدن صنعت نفت و قبل از کودتای ۲۸ مرداد در سال ۱۳۳۱ با نام انجمن ضد بهائیت آغاز به کار کرد.

این انجمن در سال ۱۳۳۶ با تدوین اساسنامه کار خود را با نام انجمن خیریه حجتیه مهدویه آغاز کرد. در اساسنامه آن هدف از تاسیس را تبلیغ دین اسلام و مذهب جعفری و دفاع علمی از آن با رعایت مقتضیات زمان اعلام کرد. از مهمترین نکات، تاکید بر عدم دخالت انجمن در امور سیاسی بود. مؤسس این گروه، شیخ محمود ذاکر زاده تولایی معروف به شیخ محمود حلّی است.

انجمنی‌ها در اوایل انقلاب مشی خود را از مبارزه با بهائیت به مبارزه با مارکسیسم تغییر دادند که به سبب «تحت‌الشعاع قرار دادن خطر دشمن اصلی یعنی لیبرالیسم و آمریکا» مورد انتقاد واقع شدند. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، امام در روز ۴/۲۱/ ۱۳۶۲۰ برابر با عید سعید فطر، سخنان صریحی درباره افشای ماهیت این گروه ایراد کردند که متعاقب این سخنان، انجمن مذکور در تاریخ یکم مرداد ۱۳۶۲ اعلام کرد که کلیه فعالیت‌ها و جلساتش را از این تاریخ تعطیل می‌کند.

امام در پیام معروف به «منشور روحانیت» می‌نویسند: «دیروز حجتیه‌ای‌ها مبارزه‌را حرام کرده بودند و در بوجوه مبارزات، تمام تلاش خود را نمودند تا اعتصاب چراغانی نیمه‌شعبان را به نفع شاه بشکنند، امروز انقلابی‌تر از انقلابین شده‌اند! ولایتی‌های دیروز که در سکوت و تبحر خود آبروی اسلام و مسلمین را ریخته‌اند و در عمل پشت پیامبر و اهل بیت عصمت و طهارت را شکسته‌اند و عنوان ولایت برای‌شان جز تکسب و تعیش نبوده‌است، امروز خود را بانی و وارث ولایت نموده و حسرت ولایت دوران شاه را می‌خورند.»

آیت‌ا... منتظری

آیت‌ا... منتظری از مبارزان برجسته دوران ستمشاهی و از شاگردان نامور امام‌محبوب می‌شود، به‌گونه‌ای که امام فرمودند: «من ایشان را بزرگ کرده‌ام». پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با فوت آیت‌ا... سیدمحمود طالقانی با حکم امام، آیت‌ا... منتظری، به‌عنوان امام‌جمعه تهران برگزیده می‌شود و بخش زیادی از اختیارات حکومتی و اداره کشور از سوی امام به

آیت‌ا... منتظری تفویض می‌شود: عزل و نصب قضات سراسر کشور، مسئولیت تمشیت نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه‌ها و عزل و نصب آنها، ارجاع بسیاری از احتیاطات فقهی از سوی امام به وی، همچنین اعلام قائم‌مقامی رهبری ایشان توسط مجلس خبرگان رهبری. دستگیری و محاکمه سیدمهدی هاشمی، با مخالفت آقای منتظری از طریق اعتصاب و موضع‌گیری علیه نظام و... روبه‌رو شد. امام در تاریخ ۱۲/۷/۱۳۶۵ طی نامه‌ای به آیت‌ا... منتظری ضمن ابراز علاقه به ایشان، وی را به عدم حمایت از سیدمهدی هاشمی وهوشیاری در برابر دسیسه‌های منافقین دعوت کردند. اعتراضات آیت‌ا... منتظری به امام و ستولان ادامه یافت و در ماجرای اعدام منافقین پس از عملیات مرصاد (۱۳۶۷) به‌اوج خود رسید و ایشان در هر فرصتی به برخورد با منافقین اعتراض می‌کردند. با وجود تذکرات مکرر امام(ره) و دلسوزان نظام، به‌دلیل نفوذ مهدی و هادی هاشمی در آقای منتظری، حمایت‌های ایشان از مهدی هاشمی، با سخنرانی و صدور بیانیه ادامه یافت. آقای منتظری به‌رغم پذیرش ظاهری توضیحات امام(ره) به‌موضع‌گیری و رویارویی با نظام جمهوری اسلامی ادامه داد و در ۱۱/۱۲/ ۱۳۶۷ با طرح مسائلی درباره جنگ پرداخت و گفت: «دشمنان ما در جنگ پیروز شده‌اند.» تا اینکه امام طی نامه‌ای ایشان را از قائم‌مقامی رهبری عزل کردند. در تاریخ ۱۷/۱/۱۳۶۸، آقای منتظری در نامه‌ای خطاب به امام خمینی(ره) رسماً کناره‌گیری خود را از قائم‌مقامی رهبری اعلام کرد.